

tására is. Mert itt nem csupán dátumokról van szó, hanem arról: hogyan élte meg az író a dátumokhoz kötött valóság eseményeit, illetve: hogyan lett e naplóbeli életanyagból a nagy műveket dajkáló szépirói élményanyag. A hungarológia művelőinek nem érdektelen tudniok, hogy e naplójegyzetek magyar témáinak időskálája Tisza István korától Ady Endrén, Jászi Oszkár-
on át Illyés Gyuláig terjed, s hogy van a naplók anyagának három olyan „epizód szereplője” is, mint Ady Lőrinc, Kosztolányi Dezső és Bangha Béla. Erdemes a magyar Krleža-kutatásnak megszívlelnie azt is, amit Bori a naplójegyzetek szemléje kapcsán így fogalmaz meg: „Magyar

témáinak köre változatokban természetesen gazdagabb a naplókban kirajzolódónál. Regényeit, tanulmányait is tanulmányozni kellene, ha témánkat ki akarnánk méríteni.” (151.)

Recenzióink keretében korántsem merítettük ki Bori kötetének valamennyi dimenzióját. Apróbb polémiára is alkalmat adó részleteket is felsorakoztathatnánk, ám ez legfeljebb kicsinyesség lenne. A koncepciózan megszerkesztett tanulmánygyűjtemény értékei — az előadottak remélhetően érzékeltetik is ezt — olyan komparatistikai nyereséget képeznek, amely mindegyiképp tisztelgő főhajtást érdemel...

Lőkös István

VITÉZ JÁNOS-LEVELEI ÉS POLITIKAI BESZÉDEI

Válogatta, a szöveget gondozta, bevezette Boronkai Iván. A jegyzeteket írta Bellus Ibolya. Fordította Bellus Ibolya, Boronkai Iván. Bp. 1987. Szépirodalmi Kk. 481 l. (Magyar Ritkaságok)

Vitéz János latin nyelvű életműve nemzeti irodalmunknak kiemelkedő értéke, melyből most először látott napvilágot gazdag válogatású önálló kötet magyarul. Megjelenését sokrétű, alapos és mély tudományos munka előzte meg, melynek során válogatója és szöveggondozója, Boronkai Iván közzétette e gyűjtemény szövegbázisát, Vitéz összes fennmaradt művének kritikai kiadását, tanulmányokban elemezte a szerző nyelvét, műveltségét és stílusát, és antológiákban publikálta számos művének magyar nyelvű fordítását. Boronkai tehát mindenki másnál jobban és mélyebben ismeri Vitéz Jánost, „a magyar humanizmus atyját”, így nem csoda, ha kivételesen átgondolt a fenti válogatás. Az olvasó átfogó képet nyerhet belőle az első magyar humanista szerző episztolaírói munkásságáról, és megismerheti összes politikai szónoklatát: az első humanista levélgyűjteménynek, a híres *Epistolarium*nak kb. kétharmadát, az e köteten kívül fennmaradt leveleknek a túlnyomó részét és az összes szónoki beszédet tartalmazza. Először szólalnak meg benne magyarul az *Epistolarium* összeállítójának, Ivanich Pálnak a tudós jegyzetei, melyek a humanista levélgyűjtemény szerves tartozékai, és önmagukban is igen

érdekes dokumentumok a XV. századi kortárs kommentátor műveltségéről és ismeretanyagáról, sőt kötet szerkesztői elképzeléseiről, munkájáról is. A *Gyűjteményen kívüli levelek* közül a 4. számú viszont, Vitéz János és Losonci Albert egyezsége, melynek „megszövegezője valószínűleg nem Vitéz János”, jölehet „érdekes és jellemző kordokumentum”, nem való ebbe a kötetbe, illetve függeléként volna helyet kapnia benne.

Minden latin szerző közül az egyik legnehezebb feladat Vitéz János fordítása. Nyelve ugyan már nem középkori „barbár”, de a Cicerótól vagy a humanista szerzőktől ismert tisztaság, gördülékenység és világosság sem jellemző rá. Súlyos, bonyolult, sokszor körmönfontan keresett, időnként sutának látszó, göcsörtös ez a nyelv; a fordítónak egyszerre kell érzékeltetnie a gondolatok szépségét és nemes-ségét, a szenvedélyek izzását, az érzések hullámzó áradását és az egészen miniatűr retorikai-stilisztikai díszítményeket, melyek közül a legfeltűnőbbben bukkannak fel újra és újra az egy-két betű cseréjéből, hozzáadásából létrehozott szójátékok. (A kötet jegyzetei között jó néhány példát találunk ez utóbbiak lefordíthatatlanságára.) Bo-

ronkai előszavából csupán sejtelmünk lehet arról, milyen problémákkal kellett megküzdenie neki és fordítótársának, Bellus Ibo-lyának. Mint írja, fordításukat kihívásnak szánták, versenyre való felszólításnak, náluk avatottabb műfordítók számára. Ha nem is egészen abban az értelemben, ahogyan ő gondolta, de ez a kötet humanista latin fordításirodalmunkban valóban felér egy kihívással. Kivételes, szokatlan és egészen példamutató ugyanis az az igényesség, elmélyültség és gondosság, mellyel a fordítók Vitéz írásait kezelik. Boronkai igényességére és munkamódszerére jellemző, hogy korábban már nyomtatásban megjelent, kiváló Vitéz-fordításaival nem elégedett meg, hanem a gyűjtemény számára valamennyit újrafordította vagy csiszolta, tökéletesítette, s ahol kellett, önmaga korrigálta. Példaként említjük, hogy a *Janus Pannonius Magyarországi humanisták* (Bp. 1982) című antológiában olvasható 6. követi beszéd padovai (dominus Pataviensis) püspökét passaurai javította át. Szinte a felismerhetlenségig megváltoztak az *Epistolariumból* való eddigi levélfordításai. Mindkét fordító tollából pontos és szép fordítások születtek, melyek hűek eredeti szövegükhöz, s úgy érezzük, hogy belőlük — amennyire ez közvetítőnyelvvél egyáltalán lehetséges — maga Vitéz János szól hozzánk. Valószínű, hogy jobb fordításokat nem lehetett volna, s ha lehet, már csak ezek segítségével, használatával lehet majd produkálni.

Bellus Ibo-lyá tömör, világos jegyzetei elősegítik a részletesebb, alaposabb tájékozódást, és megjelölik a Vitéz-idézetek pontos auktorhelyeit is. A nívós munkába becsúsztott egy-két hiba, melyeket alkalomadtán javítani kell. Így pl. a *Leveleskönyv* 46. levelének címetzette nem Giovanni Battista Guarino, Janus Pannonius barátja és

irodalmártársa, hanem annak édesapja, a világhírű humanista pedagógus, Guarino Veronese (Guarino Guarini de Verona); a *Gyűjteményen kívüli levelek* közül a 23. számúnak Miklós váci örkanonokja nem Bátor (vagy Báthory)? — nem a jegyzetíró hibája, hogy régi családneveink írása még mindig nincs normalizálva) Miklós, hanem Mohorai Miklós.

A magyar nyelvű Vitéz-válogatás megbízható és élvezhető fordításaival megkönynyítheti a latinul értő kutatók munkáját, sőt nélkülözhetetlen is most már számukra, mert a kritikai kiadáshoz képest is tartalmaz új eredményeket, így azzal együtt forgatandó. Megváltozott pl. a *Leveleskönyv* 18–20. levelének (*Opera*, n° 27–29., 73–79. l.) datálása, és ennek indoklása a jegyzetek közt olvasható. De ez a könyv nem a szűk szakmai rétegnek szól elsősorban, hanem mindazoknak, akik nemzeti múltunk kiemelkedő személyiségei iránt érdeklődést tanúsítanak, és példájukból tanulni akarnak. A XV. századi politikus és főpap műveiben tükröződő gondolkodásmód, hazaszeretet és erkölcsi méltóság ma sem elavult, sőt ez a szerző azt is megérdemelné, hogy teljes életművével a magyar klasszikusok, „remekírók” közé kerüljön. Hogy ez eddig nem történt meg, az — mint Boronkai előszavából következtetjük — nem e kötet fordítóin múlott.

Vitéz összes művének magyar nyelvű kiadása csak napjainkban vált aktuálisá, ugyanis először akadt nálunk Boronkai Iván személyében olyan avatott filológus, aki irodalmunknak ezt a kincsét méltó módon publikálni, interpretálni, népszerűsíteni tudja és akarja. Ritka szerencse ez, mellyel nem élni súlyos könyvkiadói mulasztás volna.

Pajorin Klára

BORNEMISZA ANNA MEGBÜVÖLTETÉSE

Boszorkányok Erdély politikai küzdelmeiben 1678–1688. Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Herner János. Bp.–Szeged 1988. A MTA Könyvtárának kiadása. 374 l.

I. Apafi Mihályné Bornemisza Anna érdekes, kissé még mindig rejtélyes alakja úgy él a köztudatban, mint aki az ingatag, tehetetlen fejedelem mellett vagy helyett a

XVII. század második felének zűrzavaros évtizedeiben az egymást gyűlölő és pusztító, ligázó urak versengéseinek korában Teleki Mihályba kapaszkodva kormányo-